

Krisztina Nemes

Aragónia és Katalónia között

Abstract

This article is about the special identity of the autocton catalan speaking community of Aragon. It deals with the language standardization process that often turns into decisions and declarations that have no scientific basis at all, but do serve merely political purposes. It also intends to give a closer sight on the people whose mother tongue and geographical position make up for a more complicated identity that makes the colourful patchwork of Spain's culture even more gaudy. The magnifier we try to use here to make the nuances visible is the literature that helps discover details hidden by laws, press and other media.

Keywords: double identity, language politics, constitutional and legal protection of languages, aragon-catalan contemporary politics, national loyalty in conflict, literary conservation of a culture

Az ötvenes évek elején egy frissen végzett barcelonai jogász ifjú elindul Mequinensába, az Ebró és a Segre folyók összefolyásánál található kisvárosba, hogy első állomáshelyét elfoglalja, s megkezdje felkapaszkodását az igazságszolgáltatás ranglétráján. Először vonattal utazik Lleidáig, majd ott buszra szállna, hogy folytassa útját, de már itt a belső-katalóniai provincia fővárosában elveszti a talajt a lába alól. Olyan univerzumba érkezik, ahol nélkülözi a tájékozódáshoz szükséges ismereteket, támpontokat, és egyhamar búcsút int fővárosi mivoltára jellemző pökhendiségének és felsőbbrendűségének. A racionális, ám a valósággal minden kapcsolatot nélkülöző, jogászai képzettségű elme a vidéki állomás feliratmentes zűrzavarában arra kényszerül, hogy egy hordárnál tudakozódjon, aki elárulja neki, hogyan találhatja meg a mequinensai járatot. A megoldás pofonegyszerű, hogy melyik járat hová megy, abból lehet megállapítani, *„hogyan beszél a sofőr, a kalauz meg az utasok. A mequinensaiak nem úgy beszélnek ahogyan a lleidaiak, és a lleidaiak is máshogy, mint a seròsiak, mindegyiknek más a nyelvjárása.*

„A válasz végleg elbizonytalanított. Hogyan tudnék én ebből az ordítószókból bármit is kihámozni, hiszen az én, világban keveset vagy mondhatni egyáltalán nem forgolódott barcelonai fülem számára az egész szinte érthetetlennek tűnt? Ily fokú nyelvi járatlanság még a hordár szívét is meglágyította.”

Ez a helyzet egy aragóniai katalán író, Jesús Moncada *Álmélkodó koponyák* című elbeszélésének kiinduló pontja, melynek folytatásában a beavató utazás végén a főszereplő elérkezik a galaxis középpontjába, a legalábbis a lakói által annak tartott Mequinensába, az Ebró-parti hajósok és bányászok lakta kisvárosba, ahol számára új élet veszi kezdetét. Ez az utazás valójában épp az ellenkezője annak, mint amelyet maga az író, a mequinensai Jesús Moncada megtett a

hatvanas évek közepén, amikor szülővárosából a fővárosba, Barcelonába költözött, amely utazás hasonlóképpen beavatás jellegű lehetett, az ismeretlen, eldugott, vidéki helyről a nyüzsgő, európai nagyvárosba érkező ifjú művésznek.

Jesús Moncada 1941-ben, a polgárháború utáni legsötétebb időkben született, az elemi iskoláit Mequinensában végezte, a középiskola első osztályait magántanulóként otthon úgy, hogy Lleidába járt vizsgázni, de ezt követően a meggyőződéses republikánus és baloldali érzelmű apa úgy dönt, hogy a püspöki székhely helyett, ahol csak egyházi továbbtanulási lehetőségek kínálóznak, a jóeszmű gyereket Saragossába küldi egy, abban az időben igen ritka, laikus, bentlakásos gimnáziumba. Ezt a nyitott, liberális szellemű, Aquinói Szent Tamás nevét viselő középiskolát Miguel Labordeta a híres szürrealista költő, és testvére a dalszerző, majd később a demokratikus Spanyolország parlamentjének aragón nemzeti képviselője működtették. Az író tehát Aragónia fővárosában tanul 12 éves korától 16 éves koráig, majd itt végzi el a tanítóképzőt, és itt tölti a katonai szolgálat idejét is. Ennek befejeztével visszatér szülővárosába, ahonnan 1966-ban, huszonöt évesen Barcelonába költözik, és megalkotja a kortárs katalán irodalom egyik legjelentősebb életművét.

Az említett városok, az írói életút állomásai, felrajzolják az írásomban célkeresztbe vett világnak a főbb tájékozódási pontjait. Az író univerzumának középpontja Mequinensa, a tragikus sorsú kisváros, melyet a francói diktatúra döntése 1975-ben letörölt a térképről, mivel az állami vízierőmű vállalat a város helyére tervezte egész Spanyolország egyik legnagyobb víztározóját, melyet újabban egy turistacsalogató költői képpel Aragónia tengerének neveznek. Ez a kisváros nemzeti, nyelvi tekintetben, és ebből következően identitás tekintetében is két halmaz metszetében helyezkedik el, az egyik Aragónia, a másik Katalónia. Területileg Aragóniához tartozik, lakói azonban katalánul beszélnek. Aragónia, területének nagysága alapján (47 ezer km²), a negyedik helyen áll a Spanyolországot alkotó tizenhét autonómia között, míg lakossága alapján a tizenegyedik helyet foglalja el: mindössze 1,3 millióan lakják. Ebből 701 885 fő a fővárosban, Zaragozában él az INE (Instituto Nacional de Estadística de España) 2012-es adatai szerint.¹ Az egy négyzetkilométerre jutó lakosok alacsony számát tekintve, csak Extremadura, Castilla- La Mancha és Castilla y León előzi meg. A szomszédban Katalóniában, a mindössze 32 ezer négyzetkilométer nagyságú területen 7,5 millió ember él², a spanyol összlakosság 16%-a, s ennek a kétharmada a fővárosban, Barcelonában, és annak agglomerációjába tartozó városokban.

Az egykori Aragón Korona alá tartozó területek fejlődése különböző módon ment végbe, és ezek az eltérő utak különböző típusú modern társadalmi

¹ Az INE honlapja <http://www.ine.es/> - http://www.ine.es/ss/Satellite?L=0&c=INEPublicacion_C&cid=1259924856156&p=1254735110672&pagename=ProductosYServicios%2FPYSLayou¶m1=PYSDetalleGratuitas

² Katalán Statisztikai Hivatal Institut d'Estadística de Catalunya IDESCAT honlapja: www.idescat.cat/ <http://www.idescat.cat/territ/basicterr?TC=8&V3=5&V4=538&ALLINFO=TRUE&PARENT=1&V0=3&V1=0&CTX=B&VN=3&VOK=Confirmar>

szerkezeteket hoztak létre. A 18. században megindult ipari forradalom Katalóniát Spanyolország egyik legdinamikusabban fejlődő ipari régiójává tette, a 20. századtól kezdve pedig az országon belüli migráció egyik célpontjává vált. Aragónia gazdasága és társadalma megmaradt a hagyományos keretek között, melyben a földművelés és az állattenyésztés szerepe továbbra is jelentős, ipari fellendülés csak „rendeletileg” jött létre a múlt század hatvanas-hetvenes éveiben Zaragozában. A várost ekkor *polo de desarrollo*-vá, azaz fejlesztési célponttá minősítették, s így az képessé vált arra, hogy felszívja az elvándorlók nagy részét³. Aragónia tehát nem bevándorlási célpont, s a lakosság növekedése a spanyol átlag alatt marad⁴, a falvak elnéptelenednek, növekedés csak a fontosabb városokban mutatható ki. A hegyvidéki területeken a lakosság teljes elvándorlása, a vidék kiürülése figyelhető meg.⁵

A két autonómia közti határ sok száz éves múltra tekint vissza. A Marca Hispanica területeiből a Frank Birodalom gyengülésével alakult meg két független ország, az Aragón Királyság és a Katalán hercegség. Spanyolország modern állammá szerveződése során francia mintára provinciákra osztotta területét 1833-ban, a modern közigazgatási egységeket azonban a középkori országok területi határait követve alakították ki, majd ezeket az egységeket a Franco-korszak után újjáalakuló Autonómiák országa is megtartotta.

A nemzetállamok határai kijelölik a határokon belül élő lakosok első számú lojalitási terét, a hazát. A középkorban még átjárható, széles mezsgyék konkrét és megváltoztathatatlan vonalakká keskenyülve jelennek meg a térképeken, meghatározva identitásunkat, hovatartozásunkat egy nemzeten belül. Ezek a vonalak azonban gyakran nem a nyelvi, etnikai határok mentén húzódnak. S míg a soknemzetiségű Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásával Közép-Kelet Európa térképe átalakult, addig a soknemzetiségű Ibériai-félsziget változatlan maradt.

Az Aragón Autonóm közösség területén három nyelv létezik, beszélőik száma azonban különböző arányokat mutat. A katalán anyanyelvűek száma 45 ezerre tehető, míg az aragón anyanyelvűeké mindössze 10 ezerre.⁶ Az autonómia 1982-

³ Josep ESPLUGA: *Transfranja Express*, IN: *Planeta Franja, El trencaclosques del català a l'Aragó*, Editorial Pagès, 2005. Lleida, 59-68.

⁴ Ennek talán legkésebb bizonyítéka az Aragón Autonómia Statútuma (1982), amelynek 6. cikkelye 2. bekezdésének b) pontja kimondja, hogy: az aragón politikai hatalom egyik fő feladata olyan politikát folytatni, amely az aragónok élet- és munkakörülményeit nivellálni képes, különösképpen pedig olyan rendelkezéseket hozni, amelyek megakadályozzák az aragónok elvándorlását (a szöveg az *éxodo* kifejezést használja) és lehetővé teszik azok visszatérését, akik Aragónián kívül élnek és dolgoznak. http://noticias.juridicas.com/base_datos/Derogadas/r1-lo8-1982.tp.html

⁵ Julio LLAMATZARES: *Sárga eső*, Európa Kiadó, Budapest. Az aragóniai író regénye csodálatos, filozofikus és lírai elmélkedés, melyben az huescai Pireneusok egy kis falujának utolsó lakosa végigtekinti szülőföldjének és az övéinek sorsát a polgárháborútól élete utolsó tíz évéig, amelyet egyedül él le. A hegyvidéki területek elnéptelenedése a katalán határ túloldalán is megfigyelhető ott ahol a turizmus nem kínál más alternatívát a hagyományos életmóddal szemben.

⁶ Az aragón, a katalán és az okszitán az újlatin nyelvek külön csoportját alkotja, más nyelvészeti felfogásban az okszitán a galloromán, az aragón az iberoromán csoportba tartozik, míg a katalán a kettő közti hídnyelv, vagy öszvéryelv. Az aragón nyelvet ma már csak a Pireneusok bizonyos völgyeinek kis

es, majd 2007-es módosított alaptörvénye a hetedik cikkelyben úgy rendelkezik a terület nyelveiről, mint amelyek az aragón történelmi és kulturális örökség alkotórészei, és nem szerepelteti önálló megnevezésüket, hanem úgy fogalmaz, hogy „*aragónia nyelvei és nyelvi változatai a kulturális örökség részét képezik, amiért is az autonóm kormány védelemben részesíti őket*”.⁷ Ezzel elismeri az Unesco Világtérképén a „*definitely endangered*” minősítéssel szereplő, kihaló nyelvek csoportjába való sorolást.⁸ Nem tartozik azonban ebbe a csoportba az autonóm közösség másik, az alaptörvényben szintén meg nem nevezett nyelve a katalán, melyet a katalán határ mentén Észak-Dél irányban sorakozó települések 45 ezer lakója, azaz Aragónia lakosságának mintegy 4%-a beszél anyanyelvként.⁹

Mivel már az eredeti statútum sem tartalmazta se a tartomány nyelveinek a nyelvészet által hivatalosan megállapított megnevezéseit, sem azokat a jogokat, amelyek e nyelvek beszélőit megilletik a nyelvhasználat és az iskoláztatás, nyelvművelés terén, ezért e nyelvek védelmére a civil szektorból indultak kezdeményezések.¹⁰ Az első az 1984-ben született Mequinensai Nyilatkozat¹¹, melyben tizenhét, katalánul beszélő település követeli jogát, hogy anyanyelvi oktatásban részesülhessenek, választható jelleggel. Az első katalán kurzusok a '84-85-ös tanévben kezdődtek meg: azok a diákok, akiknek szülei ezt igénylik, heti két alkalommal tanulhatnak írni-olvasni anyanyelvükön. A helyzet gyakorlatilag máig változatlan, az anyanyelven folyó oktatás kérdése fel sem merül, marad a heti két nyelvóra, a civil nyelvművelő és kulturális egyesületek, a katalán nyelvű könyvkiadás, valamint az irodalmi díj.¹² Elmozdulás 2009-ben következett be,

falvaiban beszélik, különböző nyelvjárásokban, melyek átmeneteket alkotnak egyrészt a katalán (Benasque), másrészt pedig a kasztíliai felé. A középkorban az Aragón Korona hivatalainak kancelláriájának nyelve a latin az aragón és a katalán, majd a Trastámara dinasztia uralkodásától kezdve az aragóniai udvar hivatalos, írott nyelve a kasztíliai lesz, a nép nyelve, az aragón pedig nem válik önálló, irodalmi, standard nyelvvé.

⁷ Las lenguas y modalidades lingüísticas propias de Aragón constituyen una de las manifestaciones más destacadas del patrimonio histórico y cultural aragonés y un valor social de respeto, convivencia y entendimiento. http://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/Io5-2007.tp.html#a7

⁸ www.unesco.org/culture/languages-atlas/index.php?hl=en&page=atlasmap. Spanyolországban ugyanezt a végveszélyben levő minősítést kapja a 150 ezer beszélővel rendelkező asztúr-leóni nyelv, és az okszitán gascogni változata, mely egyedül Katalóniában hivatalos nyelv (3.800 beszélő Katalónia, Vall d'Aran), de Franciaországban vagy 250 ezren beszélik, míg a 700 ezer beszélővel rendelkező baszk nyelv státusza: *vulnerable*, azaz sebezhető.

⁹ <http://www.uoc.edu/euromosaic/web/document/catala/ca/i4/i4.html>

¹⁰ Az aragón alaptörvénnyel szemben több kritika is megfogalmazódik, hiszen az 1978-as Spanyol Alkotmány 3.2 – ben foglaltak értelmében a kasztíliai nyelven kívül létező más spanyol nyelvek is hivatalossá tehetők a kasztíliai, vagyis az egész Spanyolország területén hivatalos nyelv mellett azokban az autonóm tartományokban, ahol annak a nyelvnek a beszélői élnek. Ld.: Hèctor MORET: *Indagacions sobre llengua i literatura catalanes a Aragó*, Associació Cultural del Matarranya, Institut d'estudis del Baix Cinca, 1998., másrészt pedig a nyelv hivatalos jellege még nem garancia a megmaradására.

¹¹ http://www.lafranja.net/?page_id=960

¹² Aragónia Kulturális Minisztériuma által kiírt pályázat a legjobb aragóniai katalán nyelvű irodalmi alkotás díjazására a Guillem Nicolau díj, melyet a nyolcvanas évek közepén hirdettek meg először, majd a PAR kormány alatt megszüntették, és 1995-től 2012-ig minden évben meghirdették, ám az idén a díj újratervezés alatt áll, nem írnak ki pályázatot. <http://masdebringue.wordpress.com/2013/01/16/>

amikor az Aragón Parlament a PSOE és a CHA (szociáldemokrata aragón nacionalista párt) támogatásával megszavazza Aragónia új nyelvtörvényét.¹³ Ez kimondja, hogy az aragón és a katalán a tartomány „*őshonos*”, történelmi nyelvei; meghatározza a nyelvi zónák területeit; szabályozza a hivatalos helyeken történő nyelvhasználatot és a iskolai oktatás keretén belüli választhatóságot. A megszavazott törvény még életbe sem lépett, mikor már megindult ellene a harc különböző jobboldali pártok, szervezetek irányából (PP, PAR), és az IU úgyszintén túl szélesnek találta a törvény kínálta lehetőségeket. A PSOE képviselői hangsúlyozták, hogy ezzel a törvénnyel nem kívánták biztosítani a katalán és az aragón nyelv *cooficial*, vagyis a kasztíliai melletti második hivatalos nyelv státusát, csupán szélesebb körű védelmet kívántak biztosítani számára.¹⁴ 2011 Luisa Fendanda Rudi (PP) az aragón kormányfői szék elfoglalásakor mondott beiktató beszédében már előírnyozza a nyelvtörvény megváltoztatását. A jelenleg érvényben lévő aragóniai nyelvtörvényt 2013 május 9-én szavazta meg az Aragón Parlament¹⁵. A törvény bevezető magyarázatában megállapítja, hogy az 1978-as Spanyol Alkotmány értelmében „*az állam hivatalos spanyol nyelve a kasztíliai*”¹⁶, s e mellett a többi spanyol nyelv is hivatalos azokban a tartományokban, ahol beszélik, amint azt az autonómia statútumokban rögzítették¹⁷. Ezzel a kikezddhetetlen jogi érveléssel a nyelvi törvényhozás visszatért a kezdeti, az 1982-ben, majd a módosításkor a 2007-es aragóniai alaptörvényben rögzített állapothoz, ahol a nyelvek, mint az aragón kulturális örökség kiemelt és megvédendő részei szerepelnek.¹⁸ Az alaptörvény így meg sem teremti az alapot a hivatalossá tételükhöz. A kérdéses nyelvek megnevezésére a 2013-as törvény egészen új formulát vezet be: az aragón nyelv megnevezés helyett az aragóniai nyelv elnevezést használja, mely a Pireneusok és a Pireneusok lábánál fekvő területek saját/őshonos nyelve. A katalánt pedig úgy határozza meg, mint a keleti területek saját/őshonos aragóniai nyelve¹⁹. A törvény értelmében a nyelv használói tanulhatják anyanyelvüket, és használhatják szóban, írásban és a közéletben,

descovocats-els-premis-guillem-nicolau-i-arnal-cavero/

¹³ A törvény előkészítése idején az Aragón Kormány feje a szocialista Marcelino Iglesias, aki 1999-től 2011-ig állt a tartomány élén. Az aragóniai Pireneusok egy kis falucskájából, a katalán anyanyelvű Bonansából származik. Albert BALANZA: <http://media.cat/continguts/reportatges/del-txapurreau-a-laragones-oriental>

¹⁴ <http://www.aragondigital.es/noticia.asp?notid=69067&secid=3> las señas de identidad de esta proposición son „*la voluntariedad, la territorialidad y la no cooficialidad*”.

¹⁵ A törvény szövegét ld.: <http://bases.cortesaragon.es/bases/boca2.nsf/8624462dba822641c12567ad003ec605/acb2c07dab7ae904c1257a6e0050f9f8?OpenDocument>

¹⁶ Ld. 14. lábjegyzet «*El castellano es la lengua española oficial del Estado*».

¹⁷ Ld. 14. lábjegyzet «*Las demás lenguas españolas serán también oficiales en las respectivas Comunidades Autónomas de acuerdo con sus Estatutos*».

¹⁸ Ld.: 7. lábjegyzet.

¹⁹ Además del castellano, lengua utilizada en toda la Comunidad Autónoma, a los efectos de esta Ley existen en Aragón: a) Una zona de utilización histórica predominante de la *lengua aragonesa propia de las áreas pirenaica y prepirenaica* (LAPYP) de la Comunidad Autónoma, con sus modalidades lingüísticas. b) Una zona de utilización histórica predominante de la *lengua aragonesa propia del área oriental* (LAPAO) de la Comunidad Autónoma, con sus modalidades lingüísticas. Ld.: 14. lábjegyzet.

valamint a tömegkommunikációban, s megfelel az 1992-es Európai Kisebbségi Nyelvek Chartájában foglaltaknak is.²⁰ Mindez nem jelent garanciát a „diglossia” állapotában létező aragóniai kisebbségek számára, melyek hosszú évszázadokon át fenntartották, használták és ápták anyanyelvüket, ám egy másik nyelven írtak, tanultak, hallgattak prédikációt vagy olvastak közérdekű információt.

Miért van ekkora jelentősége annak, hogy egy spanyolországi autonóm tartomány alaptörvényében szerepeljen-e, és ha igen, milyen megnevezéssel a tartomány lakosságának mindössze 4%-át kitevő kisebbségnek a nyelve? Bár a törvény minden esetben a katalán és az aragón nyelv kérdésében intézkedik, a többségi társadalom sosem emelt kifogást az aragón nyelv védelmét illetően, s a 2013-as nyelvtörvény valójában a katalán megnevezése és saját nyelvként való elismerése ellen indult kezdeményezések diadalának tekinthető. A „*Nem beszélünk katalánul*” civil szerveződés nyíltan hangoztatja, hogy teljesen elfogadhatatlannak tartja annak gondolatát, hogy a katalán Aragónia egyik nyelve lehetne,²¹ és örömmel fogadja az új törvény által foganatosított változtatásokat.

A válasz természetesen nem nyelvészeti vagy kulturális természetű, hanem politikai, és a Països Catalans, azaz a pánkatalanizmus gondolatához kapcsolódik. Ezt a kifejezést, melynek magyar fordítása talán Katalánföld lehetne,²² a katalán kulturális és nyelvi megújítási mozgalom, a Renaixença hozza létre a 19. század második felében azoknak a területeknek az összefoglaló jelölésére, amelyek a középkorban az Aragón királyság katalán nyelvű és kultúrájú, de szuverén politikai hatalommal bíró egységei voltak: a Principátus, azaz Katalónia, Valencia országa, az egykori Valenciai Királyság és a Baleári szigetek vagyis a korábbi Mallorcai Királyság. Joan Fuster, valenciai író 1962-ben kiadott, *Nosaltres, els valencians* (Mi, valenciaiak) című könyvében dolgozza ki ennek a nyelvi-kulturális alapokon nyugvó összetartozásnak vagy nemzetgondolatnak az elméletét, ezért szokás őt a pánkatalanizmus atyjának tekinteni. A gondolat azonban már korábban megjelent és gyakorlati lépéseket is eredményezett a II. Köztársaság idején, amikor a frissen autonómia státútmra szert tett Katalónia igyekezett, igaz csak másodvonalbeli politika szintjén törekedni a közös származás, etnikai alap, kultúra és nyelv által kirajzolódó tér politikai szereplőivel szorosabbra fűzni a kapcsolatot.²³ A II.

²⁰ http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/Charter/Charter_es.pdf A kisebbségi nyelvek védelme (harminc védtelen európai kisebbségi nyelv) e dokumentum értelmezésében az európai kulturális örökségvédelem tárgykörébe tartozik, és kimondja, hogy e nyelvek Európa gazdag kulturális örökségét képezik, ezért jogosultak védelemre, de az aláíró államok számára semmi gyakorlati vagy jogi útmutatást nem tartalmaz, tehát nem számon kérhető rajtuk, ha nem teljesítik az egyezményben foglaltakat.

²¹ www.elperiodicodearagon.com/noticias/aragon/no-hablamos-catalan-apoya-ley-de-lenguas-mientras-que-erc-rechaza_852752.html

²² A fordítás annyiban nem pontos, hogy az eredeti kifejezésben a főnév többes számú alakja szerepel, azaz szó szerinti jelentése Katalán Országok, mely összefoglaló terminust Joan Fuster valenciai író, esszéista javasolja a korábbi „*Pàtria Il·mosina*” vagy „*Gran Catalunya*” elnevezések helyett a politikailag külön egységeket alkotó, katalán nyelvű országok közös terének meghatározására lsd.: http://www.antiblavers.org/galeria/albums/userpics/10223/Q/C3%BCesti%C3%B3_de_noms.pdf

²³ Arnau González VILALTA: *La nació imaginada Els fonaments dels Països Catalans*, Editorial

Köztársaság hét évében az autonóm Katalónia igyekezett a nemzetfejlődésben Piemont szerepet betöltve létrehozni a Nagy Katalónia terét, de ennek során több akadályba ütközött. Már a Katalóniában jóváhagyott '31-es autonómia statútumnak a madridi köztársasági parlamentben történő elfogadtatása megmutatta, hogy a köztársaság sem federatív alapon kíván berendezkedni, és Niceto Alcalá Zamora külön tárgyalással éri el, hogy az autonómia statútum elfogadtatásához nyújtandó segítségéért cserében a katalánok lemondjanak arról a pontról, mely lehetővé tette volna, hogy az autonómiák később fokozatosan federációkban kapcsolódhassanak össze.²⁴ A központi hatalomnak nem volt tehát érdeke, hogy a mediterrán térség történelmi egységei egybekapcsolódjanak. Ennek azonban más, belső akadálya is volt, mely Joan Fuster munkájának születésekor, a Franco ellenes demokratikus megújulás idején újra megfogalmazódó pánkatalán gondolkörnek is megoldatlan problémája maradt. Alapvetően három kérdésről van szó: 1.) a területeknek nincs minden fél által elfogadott közös neve, az elmélet teoretikusai nem találtak erre jó megoldást. 2.) A közös nyelvnek sincs közös neve hiszen a reneszánsz kortól külön politikai egységekben élő katalánok mallorcaivá és valenciaivá lettek az idők során, és bár ugyanazt a nyelvet használták, másként nevezték. 3.) A Katalónián kívüli területek megkérdőjelezzik Katalónia vezető szerepét, tartanak a katalán dominanciától, és nem akarják a madridi függést barcelonaira cserélni. Valójában a nevek kérdése is ebből fakad. Ennek magyarázataként szolgálhat az a tény, hogy a nyelv csak Katalóniában tett szert magas társadalmi presztízsrre, és lett a nemzeti fejlődés egyik fő szimbóluma, mert ott a romantikus nemzeti megújulási mozgalomhoz társult még egy rendkívül fontos elem, az ipari forradalom, s az általa létrejött erős középosztály, amely a katalánt a sajátjának kiáltotta ki. A többi katalán nyelvű területen azonban ez a folyamat nem zajlott le, a magasabb társadalmi rétegek, a hatalom képviselői kasztíliai nyelven beszéltek, s a katalán testvéri szövetkezés ügyét csak értelmiségiek elszigetelt csoportjai képviselték. A gazdasági-politikai hatalmat kezükben tartó csoportok számára a „baráti” közeledés a katalán imperializmus piackereső manőverének tűnt, ami ellen a helyi partikularizmus formái mögé bújva azonnal aknamunkába kezdtek.

A pánkatalán gondolkör egy utópikus, idealista elképzelés, mely ugyan reálisan létező nyelvi, etnikai, kulturális alapokra épül, ám ellentétben áll a nemzeti loyaltás egy másik, igen fontos elemével, a politikai, adminisztratív tér realitásával.

Eddig csak a Katalánföld nagy alkotóelemeiről beszéltünk, idetartozik azonban a franciaországi Észak-Katalónia, Andorra és az Aragóniában található, Katalónia nyugati határa mentén 15-30 km szélességű, észak-déli irányban pedig 225 km hosszúságú terület, melynek lakói katalánul beszélnek. Mivel a Països Catalans koncepció nyelvi alapokra épül, természetesen ez a sáv is részét képezi, de

Afers, Barcelona, 2006.

²⁴ VILALTA: 167-194.

területei közül ez az egyetlen, amelyik csakis nyelvi sajátosságai folytán sorolható ide²⁵, mert területileg a 14. századtól napjainkig Aragónia fennhatósága alá tartozott, nem pedig a Katalán Hercegséghez,²⁶ vagy az Aragón Korona alá tartozó más katalán nyelvű területhez. Ennek a katalán nyelvű határ menti sávnak a ma használatos neve a *Franja de Ponent*, azaz a Nyugati Övezet (a továbbiakban Franja) a múlt század hetvenes éveiben, a demokratikus átmenet éveiben született a *Centre Comarcal Lleidetà* szombat esti asztaltársaságának körében Barcelonában, amelyben a katalán főváros aragóniai származású intellektueljei és az aragóniai katalán kisebbség lelkes civil aktivistái vettek részt.²⁷

Katalónia Aragóniánál előbb fedezte fel és érezte magáénak e határ menti sávot, először annak nyelvi sajátosságait, melyet elsőként a híres nyelvész, a mallorcai pap, Antoni M. Alcover²⁸ ír le a múlt század elején magna opusában, a *Diccionari català-valencià-balear*-ban, mely az aragóniai katalánok körében gyűjtött kifejezések bőséges tárházát is tartalmazza. A II. Köztársaság idején a '31-es Núriai Statútum csak általánosságban beszél a katalánul beszélő területek lehetséges federációjáról, 4. cikkelye azonban külön kitér az aragóniai katalánul beszélő területekre, amelyeket egyszerű határmódosítással lehetségesnek tart a nyelvi összetartozásra való hivatkozással Katalóniához csatolni. Ezt a lehetőséget, csakúgy, mint a későbbi jövőben esedékes federációét, a madridi parlament megvétőzza.²⁹

Érdekes megfigyelni, hogy a demokratizálódási lehetőségek megnyílásának korszakaiban Katalóniában mindig újra felvetődik a szélesebb katalán összetartozás gondolata, ami esetlegesen a térkép megváltoztatását is maga után vonhatná³⁰. A demokratikus átmenet idején, az aragóniai katalánok is Katalónia felé fordulnak, mert onnan irányul rájuk nagyobb figyelem, s megindulnak a civil nyelvvédő és kultúraápoló mozgalmak. 1978 júniusában létrejött egy katalán és aragón parlamenti képviselők részvételével zajló találkozó Alcanyísban (Franja

²⁵ Josep ESPLUGA, *Com embolicar la Franja amb una fulla de pi*, Quaderns del Cingle, Calaceit, 2008.

²⁶ MORET: 14.

²⁷ MORET: 12.

²⁸ <http://alcover.iec.cat/>, MORET: 30-34.

²⁹ VILALTA:143-146. A madridi parlamentnek a határmenti települések átcsatolásáról hozott döntéséről elismerően szól az ABC-ben megjelent cikk, mely figyelmeztet a katalán imperializmus veszélyére, mely fenyegetést jelent Aragónia történelmi, földrajzi és spirituális egységére nézve. A cikk írója, Antonio Royo Villanova szerint ez az aragón föld, mindig is mélységesen spanyol érzelmű volt.

³⁰ A Katalán Autonomía Statútumot 1978 szeptember 29-én hagyta jóvá a Katalán Parlament, s azon nyomban továbbküldte Madridba. A Sau-i Statútum teljes szövegét tartalmazza egy a spanyol autonómiák alakulása idején a különböző népeket és kultúrájukat bemutató sorozat katalán darabja: *Kik vagyunk mi, katalánok... s mert ilyenek vagyunk, autonómiát kérünk*. A kötet írója, a történész, újságíró, katalanista Jaume Fabre a kötet záró appendixben megjegyzi: lehetséges, hogy megnyírbálják majd ezt a statútum tervezetet is, mint a '31-es Núriai Statútumot, de „bárhogy is történjék, ez a történelmi dokumentum tanúskodik arról, hogy ebben a pillanatban, milyen követelések lehetségesek Katalónia számára.” S itt, az elérendő célok közé sorolja azt is, hogy „legyen lehetséges Valencia, a Baleári szigetek és a Principátus autonóm kormányai számára az összefogás, és amennyiben mindhárom kishazát egyaránt úgy kívánja, hadd alkossanak federatív közösséget”. Jaume FABRE: *Quienes somos los Catalanes... y porque así somos pedimos la autonomia*, Edición Epidauro, Colección ¿Quiénes somos? Barcelona, 1979.

d'Aragó), ahol az aragón képviselők nyilvánvalóvá tették, hogy aragón történelmi területek semmi szín alatt sem kerülhetnek katalán fennhatóság alá.³¹

Az aragón autonómia politikai építkezése során teljesen figyelmen kívül hagyta ezt a hatalmi központjától, Saragossától távol eső, a tartomány keleti periferiáján elhelyezkedő sávot, amelynek a nyelvi összetartozás tényén kívül valójában nincsen semmilyen közös identitástudata.³² Lakóinak mindennapi gazdasági, kereskedelmi, infrastrukturális kapcsolatai kelet-nyugat irányúak függetlenül attól, hogy a környezetükben fekvő szomszédos települések milyen nyelvűek. Nyelvüket nem katalánnak nevezik, hanem annak a helységnek a nevéből származtatják, ahol beszélik, vagyis Tamarit lakosai a tamarità-t beszélik, Fraga lakosai a fragatí-t, és így tovább. A különböző helyi változatok használói, az aragóniai katalánul beszélők és a katalán határ túloldalának katalán polgárai jól megértik egymást a tudós nyelvészek által a katalán nyugati nyelvjárási változatoként definiált nyelven. A határnak azonban óriási identitás meghatározó szerepe van, mert a határ menti katalóniai megkérdezettek, akik napi kapcsolataik során gyakran találkoznak az aragóniai katalánokkal, egyértelműen aragónnak tartják őket. Megkülönböztetik őket maguktól a belső- aragóniai terület lakosai is, akik viszont katalánnak tartják őket.³³ Franja lakosai pedig adott helyzettől függően hol katalánnak, hol pedig aragónnak, hisz mindkettőbe tartoznak, de egyiknek sem „rendes”, *comme il faut* tagjai. Az aragónok árulónak, a katalánok előretolt helyőrségének tartják őket, s nem értik, hogy miért nem akarnak „rendes” katalánok lenni, és átkerülni a határ túlsó oldalára, ahol a megfelelő helyen lennének.

Gondolhatnánk, hogy határ menti aragóniai katalánok nem rendelkeznek kifinomult nemzeti érzésekkel. Standardizálatlan nyelvet használnak a mindennapi érintkezésben, és bizonyos csoportjaik a helyi sajtóban is kifejezetten spanyolos helyesírást használnak a helyi nyelv átírására, hogy annak a katalán nyelvi normáktól eltérő jellegét hangsúlyozzák. Valójában háromnyelvűek: létezik egy családi, baráti, hazai közegben használt, a standard katalántól lexikailag és szintaxis tekintetében is sokban eltérő helyi nyelv, egy katalánokkal való érintkezés során használt, a katalán standardhoz lexikailag jobban közelítő, de intonációjában jellegzetesen helyi, és a kasztíliai, melyet a nyugati szomszédokkal való érintkezésben és minden hivatalos helyen használnak.³⁴ A hovatartozás azonban nem csak nyelvi kérdés, a határokat sosem nyelvészek jelölték ki, és alighanem ők

³¹ Josep ESPLUGA & Hèctor MORET: *Sobre la Transició a la Llitera (1976-1979): El tímid despertament de la identitat sociocultural d'una comarca perifèrica*, IN: ESPLUGA: 55-79.

³² Ez a katalán oktatás elterjedésével és rendszeressé válásával, valamint a katalán tömegkommunikációs eszközök, elsősorban a TV3 által sugárzott információ hatására kezd megváltozni, s a mindössze pár évtizedes múlta visszatekintő elnevezés, a Franja kezd alakot öltetni és identitásképző jelentőségre szert tenni.

³³ Két szociolingvisztikai kutatás, az Euromozsai nevet viselő, az Európai Unió által finanszírozott 1993-as, valamint a Katalán Szociolingvisztikai Kutatóintézet által finanszírozott 1994-es, a Franja lakóinak nyelvhasználati szokásait és identitását vizsgáló kutatás eredményeinek összefoglaló közlése: ESPLUGA J.: *La imatge de l'altre: aragonesos i catalans fronterers que s'observen mútuament* Ripacurtia, núm. 1.

³⁴ Josep ESPLUGA: *Planeta Franja, El trencaclosques del català a l'Aragó*, Pagès editors, Lleida, 2005.

is bajban lennének bizonyos területeken, ha a politikai, adminisztratív egységek határait nyelvi alapokon kéne kijelölni. A Franja lakosai pragmatikus szemlélettel a gyakorlati élet felől közelítenek a kérdéshez, számos határon átnyúló szerveződésnek tagjai, melyek egyik legfontosabbika az ACTEL (Agrupació de Cooperatives de les Terres de Lleida), mely több mint ötven gyümölcstermelő szövetkezetet fog össze a határ mindkét oldaláról, hogy értékesítési esélyeiket növeljék. Az aragóniai kis és közepes területen gazdálkodó gyümölcstermelő parasztgazdák hasonló termelői szerkezetben dolgoznak, mint katalán társaik, a központ, a fő piac egyértelműen a katalóniai nagyváros, Lleida.³⁵ Ez a hatalmas aragóniai latifundiumokhoz képest teljesen más gazdasági és birtokszerkezet szintén egy identitásképző elem, amely a terület lakosait Katalóniához köti. A természetes gazdasági egység akkor is működik, ha a beletartozó települések lakói különböző nyelven beszélnek, és kettészeli egy politikai határ. Mivel ez a határ történelmisége folytán megváltoztathatatlanak bizonyult a századok során, az itt élők alkalmazkodtak a jelenlétéhez. Identitásuk kettős, és bonyolultabb sémákat követ, mint az egynyelvű, a nemzetállam által központilag propagált kultúra hordozóié. Ezt a nyelvi, kulturális és identitásbeli sajátosságot, azonban csak addig tudják megőrizni, ameddig a határok áteresztőek.

Furcsa módon, a határoknak azonban az a természete, hogy kizárólagos lojalitást feltételeznek az általuk kijelölt terület polgáraitól. Ezt a tendenciát véljük felfedezni a 2013-as új nyelvtörvény bevezetése körüli politikai vitákban, polgári megnyilvánulásokban és sajtóreakciókban is.³⁶ A törvény az által, hogy a katalánt, mint a keleti területek őshonos aragóniai nyelvét említi, ellentmond minden tudományos nyelvészeti normának, de politikailag igen hasznos, mert elvégzi a nyelvi leválasztás (desmembración) műveletét. Ez a folyamat végbement Valenciában is, már a demokratikus átmenet időszakában, itt a nyelvi partikularizmus képviselői politikai platformot alakítva (blaverizmus) a valenciait teljesen önálló, autokton nyelvként védelmezik, ami tudományosan természetesen szintén nem állja meg a helyét. A Spanyol Nyelvészeti és Történettudományi Akadémia tizenkilenc tagja személyes alapon, levélben tiltakozott a tudomány eme elferdítése és politikai célokra való felhasználása ellen.³⁷ Ebben a dokumentumban a spanyol kultúra jeles képviselői leszögezik, hogy a nyelvtudomány állásfoglalása alapján a principátusbeli, a valenciai, a baleári, a rosselói az andorrai és a Franja területén beszélt nyelv a katalán és annak nyelvi változatai. Úgy tűnik azonban, hogy a nyelvészetnek nemigen lehet befolyása a politikára.

A nyelvészetileg nevetséges és abszurd, politikailag pedig egyértelműen katalán

³⁵ ESPLUGUES (2005): 64-65. Az itt tett megállapítások csak két franjai járásra, Llitera-ra és Baix Cinca-ra vonatkoznak, ahol a „zöld forradalom” óta fellendülő termelési ággá vált a gyümölcsstermesztés. A pireneiusi járásban a Ribagorçana-ban a hegyi gazdálkodás az uralkodó, a legdélibb járás, Matarranya pedig inkább aragóniai területekkel tart fenn gazdasági, kereskedelmi kapcsolatokat.

³⁶ www.elperiodicodearagon.com/noticias/aragon/no-hablamos-catalan-apoya-ley-de-lenguas-mientras-que-erc-rechaza_852752.html

³⁷ www.ascuma.org/wordpress/wp-content/uploads/2009/11/la-lengua-de-los-valencianos.pdf

ellenes törvény apropója nyilvánvalóan a Katalán Autonóm Kormány által 2010 óta képviselt függetlenségi törekvés. A madridi problémakezelés nagyjából a szecesszió lehetőségének teljes tagadására és kivárás taktikájára épül, ám a katalánok nem mondanak le a Skóciához hasonló nemzeti hovatartozás kérdését eldöntő konzultáció megtartásáról. Függetlenedésük átszínezheti az 1714 óta változatlan ibériai térképet, és bár a pánkatalán mozgalom sikertelennek bizonyult, a nyelvi és kulturális egység gondolata, az „*elképzelt nemzet*” képe fenyegető árnyként vetül a történelmi határok mögött élő szomszédos autonómiákra (Valencia, Aragónia, Baleárok PP kormány). A pánkatalán gondolat Katalónián kívül élő, autonómiájukon belül kisebbségben levő hívei rettegéssel gondolnak Katalónia lehetséges elszakadására, hiszen ők természetes szövetségesüknek tekintik a Principátust. A határok szigorúbbá válása a kisebbségeknek nem kedvez.

Mind az aragón, mind pedig a katalán autonómia státútum úgy határozza meg a nemzeti hovatartozás kérdését, hogy az mondhatja magát aragónnak vagy katalánnak, aki Aragóniában, illetve Katalóniában él. Ez a meghatározás a hagyományosan bevándorlási célpont Katalónia politikailag katalán lakosainak számát a jelenlegi 7,5 millióra növelte.³⁸ Kizárja viszont a katalánságból a többi autonóm területen élő, mert ők politikailag más nemzet tagjai. Amennyiben Katalónia kiválik Spanyolországból, lakosságának nagy részét nyelviileg és kulturálisan asszimilálódott bevándorlók alkotják³⁹, míg a valenciai, baleári és aragóniai, etnikailag és nyelviileg egyaránt a katalánság tartozók az ország határain kívül maradnak. Jó megoldás alighanem csak egy másik mátrixban képzelhető el, nem a nemzetállamok Európájában, ahol egy határ egy domináns nemzetet jelöl ki, és a híres ellenpélda, mely a szabályt erősíti, a svájci demokrácia sem igazán jelent ellenpéldát, hiszen a kantonok határai nyelviileg majdnem teljesen egységes területeket fognak össze, tehát a terület-nyelv viszonylatok nem jelentenek anomáliát. A katalán szecesszió kérdése nem jogi, hanem politikai kérdés, melyet nem szabályoznak jogi normák, pedig az unió létrejötte óta is változott Európa térképe (német egyesítés, Jugoszlávia felbomlása, Balti államok függetlenedése, Montenegró), tehát nem lehetetlen, hogy a jövőben is fog (Skócia, Katalónia), a

³⁸Gabriel PERNAU: *El somni català, 16 històries d'arrelament*, Edicions La Campana, 1996. Ebben az interjúkötetben a „*xarnego*” Katalónia szólal meg, azaz a bevándorlók Katalóniája, tekinthetjük a híres Francesc Candel könyveknek (Els altres catalans, Els altres catalans vint anys després), melyek témája a másik katalánok, vagyis akik nem vér szerinti, született polgárai Katalóniának. Mindhárom kötet közös jellemzője, hogy pozitívan ábrázolja a katalán befogadó társadalmat, és a bevándorlók sikeres beilleszkedéséről, katalán, patrióta érzelmeik kialakulásáról vall. Ez nagyon sok esetben nem jár nyelv váltással, de a kevésbé tudatosan integrálódó rétegeknél is minimum kétnyelvűséget, annak különböző fokozatait eredményezi. A Pernaú kötet 3. interjújában Enric Marín i Otto, kasztíliai származású professzor, aki a hetvenes évektől függetlenségpárti a következőképpen fogalmazza meg Katalónia politikai esélyeit: „*Catalunya serà xarnega o no serà*”, vagyis Katalónia vagy a bevándorlók Katalóniája lesz, vagy megszűnik létezni. A mondat licensét Vic híres katalanista püspöke Josep Torres i Bages jegyzi, és eredeti formájában így hangzott: „*Catalunya serà catòlica, o no serà*” azaz Katalónia vagy keresztény lesz, vagy megszűnik létezni.

³⁹ <http://www.sumate.cat/2013/08/catalunya-anos-60.html> A másik katalánok jelentkezése a politikai palettán a közelmúlt függetlenedési mozgalmi során jelentkezik.

már korábban is említett Kisebbségi nyelvek Kartája inkább egy múzeumi vitrinben látja a kulturális örökség védelmének leghatékonyabb eszközét. Európa őshonos kisebbségei azonban különböző okoknál fogva elégedetlenek a jelenlegi helyzettel.⁴⁰

Az aragóniai katalán közösség eddigi története is a terület és nyelv problematikáját példázza. A katalán anyanyelvűek számára a katalán identitás egyértelmű vállalása csak akkor válik lehetővé, ha átköltöznek a szomszédos tartományba, mint például Jesús Moncada, aki Barcelonába költözött, s felfedezte, hogy a nyelv, amelyet beszél, nem az iskolai standard kasztíliaihoz képest hibás, rosszul beszélt, tört kasztíliai, ahogyan Aragóniában a katalánt nevezik (*xapurreo*), hanem egy másik, szintén ezer éves irodalmi hagyományokkal bíró újlatin nyelv. És belehelyezkedve ebbe a hagyományba a kortárs katalán irodalom egyik legnagyobb jelentőségű művét hozta létre. Akik azonban nem vándorolnak el, azok számára marad a „*kétoldali*” megkülönböztetés, a spanyol, azaz kasztíliai nyelven folyó oktatás, s ha a szülők kérik, heti két katalán óra, és a többségi társadalomba való beolvadás lehetősége vagy az elköltözés, vagy a küzdelem az értéktelennek és marginálisnak tartott anyanyelv méltóságáért. Ezért vált e terület védjegyévé Jesús Moncada. Nem ő az egyetlen híres író, aki a 45 ezres közösségben termelt, de ő az egyetlen katalán anyanyelvű, aki megkapta a legmagasabb Aragóniai Irodalmi díjat is, a Premio de las letras Aragonesast, 2004-ben a halála előtt. S ő az, aki úgy tudta megőrizni szülőföldjét irodalmi műveiben, hogy az ismeretlen, isten háta mögötti perifériát az olvasó emberek irodalmi galaxisának erős fénnel világító, térképről letörölhetetlen pontjává tette.⁴¹

⁴⁰ www.felvidek.ma/kitekinto/europa-vilag/39774-kezdemenyezes-az-oshonos-kisebbsseg-vedelmeben.

⁴¹ www.purnas.com/2007/11/15/las-4-y-18-moncada-cami-de-sirga-mequinenza-la-universidad-y-teruel ; www.caffereggio.net/2013/05/13/envenenar-la-lengua-de-moncada-de-antoni-puigverd-en-la-vanguardia ; <http://www.directe.cat/noticia/223528/una-cinquantena-d-escriptors-enbrenchs-homenatge-jesus-moncada-en-la-seva-trobada-anual-al>